

סיני או עוקר הרים – סודרן או פילפל

מסכת ברכות דף סד עמוד א - עדיפות בעל החיטים

אמר רבי אבין הלוי: כל הדוחק את השעה - שעה דוחקתו, וכל הנדחה מפני השעה - שעה נדחת מפניו, מדבריה ורב יוסף. דרב יוסף סיני, ורבה עוקר הרים. אצטריכא להו שעתא,¹ שלחו להם: סיני ועוקר הרים איזה מהם קודם? שלחו להו: סיני קודם, שהכל צריכין למרי חטיא.² אף על פי כן לא קבל עליו רב יוסף, דאמרי ליה כלדאי: מלכת תרתין שנין. מלך רבה עשרין ותרתין שנין, מלך רב יוסף תרתין שנין ופלגא. כל הנך שני דמלך רבה, אפילו אומנא לביתה לא קרא.³

מסכת הוריות דף יד עמוד א - תיקו

אמר רבי יוחנן: פליגו בה רבן שמעון בן גמליאל ורבנן, חד אמר: סיני עדיף, וחד אמר: עוקר הרים עדיף.⁴ רב יוסף סיני, רבה עוקר הרים, שלחו לתמן: איזה מהם קודם? שלחו להו: סיני עדיף, דאמר מר: הכל צריכין למרי חטיא, ואפילו הכי לא קביל רב יוסף עליה. מלך רבה עשרין ותרתין שנין, והדר מלך רב יוסף. וכל שני דמלך רבה, רב יוסף אפילו אומנא לביתה לא חליף.⁵ אביי ורבא ורבי זירא ורבה בר מתנה הוו יתבי והוו צריכי רישא, אמרי: כל דאמר מלתא ולא מפריך להוי רישא. דכולהו איפריך, דאביי לא איפריך.⁶ חזייה רבה לאביי דגבה רישא, א"ל: נחמני, פתח ואימא.⁷ איבעיא להו: רבי זירא ורבה בר רב מתנה, הי מנייהו עדיף? רבי זירא חריף ומקשה, ורבה בר רב מתנה מתון ומסיק, מאי? תיקו.⁸

תלמוד בבלי מגילה דף כח עמוד ב - ריש לקיש מול רב נחמן

- ¹ הצטרפה השעה שהיו צריכים למנות ראש ישיבה, מדובר כנראה בישיבת פומבדיתא, ולא ידעו את מי למנות.
- ² בני בבל שואלים את חכמי ארץ ישראל את מי למנות בראש הישיבה, את רב יוסף המכונה "סיני" – "לפי שהיו משניות וברייתות סדורות לו כנתינתן מהר סיני אבל לא היה מפולפל כרבה" (רש"י), או שמא למנות את רבה (ר' אבא) שהוא "עוקר הרים - דחריף ומפולפל בתורה אף על פי שאין משנה וברייתא סדורין לו כל כך" (רש"י). תשובת חכמי ארץ ישראל הייתה: סיני עדיף. זאת, משום שהוא "בעל החיטים" והכל צריכים לו. שמירה על מסורת המשניות והברייתות, הידע הבסיסי בעולם שבו הכל עדיין בעל פה, היא חשובה ביותר. על בסיס ידע זה יבואו אח"כ למדנים שיפללו ויעקרו הרים ויטחננו זה בזה (סנהדרין כד ע"א). אבל בלי הבסיס, בלי "שק החיטים" הטוב והנכון, אין מה לטחון ואין מה לאפות - אין לחם ואין עוגות.
- ³ סוף דבר שהתמנה רבה ולא רב יוסף. הגמרא מציינת את ענוותנותו של רב יוסף (לצד אמונתו בנבואות חוזי הכוכבים!) ואת התרחקותו מכל עניין שבשררה במשך כל אותם שנים בהם כיהן רבה כראש הישיבה (שאפילו למקזי הדם – אומנא – היה הולך בעצמו ולא הטריחו לבוא אליו) וסוף דבר שזכה, רב יוסף, לכהן את השנים שחזו לו. כל הסיפור הזה מובא כדוגמא לאמירה: "כל הדוחק את השעה - שעה דוחקתו, וכל הנדחה מפני השעה - שעה נדחת מפניו" (שרב יוסף שוויתר לרבה ברוב ענוותנותו, מונה לבסוף אחרי 23 שנותיו בכהונה של רבה, משמע האריך ימים אחריו). אולי לא בכדי נבחר סיפור זה לסיים את מסכת ברכות.
- ⁴ לא ברור מי אמר מה, האם רשב"ג הוא שמעדיף את סיני, וחכמים את עוקר הרים, או שמא ההפך. יש מי שציין את מיקום הסיפור הזה בסוף מסכת הוריות, לאחר הסיפור על "העוקץ" שרבי מאיר ור' נתן בקשו לעשות לרבן שמעון בן גמליאל בתגובה לכך שביום בו נעדרו מבית המדרש התקין תקנות חדשות לגבי קימה מפני הנשיא, אב בית הדין (ר' מאיר) והחכם (ר' נתן) והפחית מכבודם. ראו בגמרא שם וכן בדברינו [שועל, עקרב, שרף וגחלי אש](#) במיוחדים. ראו עיונים בשטיינזלץ שם.
- ⁵ הסיפור על רב יוסף ורבה והדילמה סיני או עוקר הרים, חוזרים בסוף מסכת הוריות (אנחנו עדיין בתלמוד הבבלי) בלשון דומה למדי. מסתבר שחכמי ארץ ישראל עצמם, רבן שמעון בן גמליאל וחכמים, נחלקו בנושא וכאמור לא ברור מי אמר מה, דבר שנראה חשוב לאור הסיפור הקודם שם, והגמרא סתמה. כך או כך, לבני בבל נשלחה דעה אחת וברורה, אך הם עשו מה שעשו ונשאלת השאלה אם באמת מינוי רבה היה רק מטעמים של ענוותנות ודרך ארץ או שמא בני בבל סברו אחרת מבני ארץ ישראל?
- ⁶ תרגום חופשי עד כאן: החכמים שישבו שם בקשו למנות ראש לחבורה ואמרו שמי שלא יופרכו שמועותיו ע"י האחרים, ימנו אותו לראש. וזכה אביי (שהיה תלמידם ממשיכם של רבה ורב יוסף ועמד בראש ישיבת פומבדיתא אחריהם, ראו בגמרא נדרים מא ע"א על רב יוסף ששכח תלמודו ואביי מסייע לו לחזור לבית המדרש, מובא בדברינו [כוחה של השכחה](#)).
- ⁷ רבה בר מתנה רואה שראשו של אביי מורם והוא קצת מצנן אותו כשהוא פונה אליו בשמו הפרטי: נחמני. אבל אחרים מפרשים שראה שמן השמים רוממו אותו ופנה אליו בלשון אישית של קרבה. ראו פירוש שטיינזלץ כאן.
- ⁸ מספר שיטות נאמרו בראשונים ובאחרונים על קטע זה בגמרא, האם מדובר כאן בחבורה זמנית שהתכנסה ללימוד או שזה תיאור מינויו של אביי לראש הישיבה אחרי רב יוסף. גם נחלקו האם המבחן של מי שיאמר שמועה שלא יוכלו להפריך הוא סימן לסיני או אדרבא, לעוקר הרים. ראו מקצת שיטות אלה בשטיינזלץ כאן וכן בשוטנשטיין. אבל השורה התחתונה היא שבדור או שניים אחרי רב יוסף ורבה, דור אמוראי בבל הרביעי, כבר אין בני בבל מקבלים את הכרעת בני ארץ ישראל ומסתפקים אם סיני עדיף או עוקר הרים עדיף. ונשאר העניין בתיקו. היינו, יוכרע הדבר בכל דור ובכל סטואציה בהתאם לאישים הראויים וצרכי השעה.

ריש לקיש ספדיה לההוא צורבא מרבנן דשכיח בארעא דישראל, דהוי תני הלכתא בעשרים וארבע שורותא, אמר: ווי, חסרא ארעא דישראל גברא רבה.⁹ ההוא דהוי תני הלכתא סיפרא וספרי ותוספתא, ושכיב. אתו ואמרו ליה לרב נחמן: ליספדיה מר! - אמר: היכי נספדיה? הי צנא דמלי סיפרי דחסר!¹⁰

ירושלמי הוריות פרק ג הלכה ה – מים עדיפים על יין, מלח עדיף על פלפל

תני: הסודרן קודם לפילפלן.¹¹ רבי שמואל אחוי דרבי ברכיה בעי: אפילו כרבי אמי? א"ל: מיתבעי מרבי אימי, הוא הפילפלן.¹² הדא אמרה: משנה קודם למקרא. ודא מסייעא ליה: דתני: ר"ש בן יוחי: העוסק במקרא מידה שאינה מידה. ורבנן עבדין מקרא כמשנה.¹³ רבי שמואל בר נחמן אמר: משנה קודם לתלמוד, ומה טעמא? "קנה חכמה קנה בינה" (משלי ד ה). רבי יוחנן אמר: תלמוד קודם למשנה. ומה טעמא? "קנה חכמה קנה בינה" (משלי ד ה). מה מקיים רבי יוחנן טעמא דרבי שמואל בר נחמן? מים בזול ויין ביוקר - איפשר לעולם לחיות בלא יין, אי אפשר לעולם לחיות בלא מים. ומה מקיים רבי שמואל בר נחמן טעמא דרבי יוחנן? מלח בזול פילפלן ביוקר - איפשר לעולם לחיות בלא פילפלן, אי אפשר לעולם בלא מלח.¹⁴

בבא מציעא לג עמוד א – משנה=סודרן, תלמוד=פילפלן?

תנו רבנן: העוסקין במקרא - מדה ואינה מדה, במשנה - מדה ונוטלין עליה שכר, בתלמוד - אין לך מדה גדולה מזו, ולעולם הוי רץ למשנה יותר מן התלמוד. הא גופא קשיא, אמרת: בתלמוד אין לך מדה גדולה מזו, והדר אמרת: ולעולם הוי רץ למשנה יותר מן התלמוד! אמר רבי יוחנן: בימי רבי נשנית משנה זו. שבקו כולא עלמא מתניתין ואזלו בתר תלמודא. הדר דרש להו: ולעולם הוי רץ למשנה יותר מן התלמוד.¹⁵

עירובין סז עמוד א - מפגש בין סיני לעוקר הרים

⁹ ריש לקיש ספד לתלמיד חכם שהיה יושב בשורה העשרים וארבעה בבית המדרש, היינו לא היה מחשובי בית המדרש אבל ידען. ¹⁰ רב נחמן בבבל, לעומת זאת, סירב להספיד תלמיד חכם שהיה בקי בתוספתא ובמדרשי ההלכה, בטענה ש"אינו אלא כסל שמילאוהו ספרים ואין מבין מה בתוכה" (רש"י שם). ולא הבאנו מקור זה אלא כהמשך להערה 8 על הגישה בבבל מול ארץ ישראל שנראה שבאה לידי ביטוי גם במבנה התלמוד הירושלמי המקצר מול התלמוד הבבלי המאריך בפלפול הסוגיות.

¹¹ הירושלמי אומר דברים ברורים ואין בו זכר למה שהבבלי אומר בשם רבי יוחנן שבארץ ישראל נחלקו אם סיני עדיף או עוקר הרים. או בלשון ארץ ישראל: הסודרן עדיף על הפילפלן. (יש אומרים גם לעליה לתורה, ראו שו"ת יביע אומר בסוף הגיליון).

¹² שואל רבי שמואל אחוי דרבי ברכיה: גם על רב אמי שידוע בפלפוליו וכוחו בתורה, פחות כסודרן, תגיד שסודרן עדיף ממנו? התשובה: מה את בעי (רוצה) מרב אמי! רב אמי הוא גם סודרן נכבד. רב אמי הוא שילוב מיוחד של סודרן ופילפלן. קטע זה מופיע באופן ברור יותר בירושלמי הוריות שנדפס עם הבבלי בוונציה ר"פ: "מה את בעי מן ר' אימי דהוא סדרן והוא פלפלן". החשיבות של קטע זה היא בכך שהוא מאיר באור אחר את הדילמה של סיני ועוקר הרים. ברור שבמקרים קיצוניים שבהם רב אחד בולט מאד בכוחו הסודרן עם מעט פילפלן, והשני בדיוק ההפך, פלפלן עם ידע חלש במקורות, וודאי שבמקרה זה נעדיף את הסודרן הינו את סיני. אבל כשמדובר בתלמידי חכמים מהשורה הראשונה שכוחם רב להם בשני התחומים, אלא אחד קצת יותר חזק במסורת ואחד קצת יותר חזק בפלפול ובחידוש, השיקול הוא כבר מורכב יותר. רב אחד קיבל ציון 98 בסודרן ו-60 בפילפלן, בעוד שהשני קיבל ציון 90 בסודרן ו-95 בפילפלן, לא נעדיף את השני? ואיפה אגב מרכיבי אישיות אחרים ודמות חינוכית?

¹³ עניין השוואת המקרא למשנה כאן איננו ברור. פרופ' שלמה נאה מציע להפנות למקבילה בירושלמי שבת פרק טז הלכה א: "ודא מסייעא לההוא דתני ר"ש בן יוחי. דתני ר"ש בן יוחי: העוסק במקרא מידה שאינה מידה. העוסק במשנה מידה שנוטלין ממנה שכר. העוסק בתלמוד אין לך מידה גדולה מזו. לעולם הוי רץ אחר המשנה יותר מן התלמוד. א"ר יוסי בי ר' בון הדא דאת אמר, עד שלא שיקע בי רבי רוב משניות. אבל משיקע בי רבי רוב משניות, לעולם הוי רץ אחר התלמוד יותר מן המשנה". בכך אנחנו מקדימים את המשך הסוגיה, אבל שיטת הירושלמי בעינה עומדת. הסודרן עדיף. אלא שבתקופות מסוימות מזהה הסודרן-סיני עם לימוד משניות וברייטות, בעוד שהפילפלן עוקר הרים מזהה עם התלמוד. אבל משעה שהתלמוד הולך ומתרחב וסופג לתוכו את מרבית החומר התנאי, התלמוד הוא לחם חוקו של הסודרן-סיני. והפילפלן הולך תמיד צעד אחד קדימה לרבנן סבוראי, גאונים וראשונים, וכך מתגלגל גלגל סיני – עוקר הרים ומשבר סלעים – ושוב סיני ושוב עוקר הרים, במרוצת הדורות.

¹⁴ קטע זה גם הוא מוקשה. עדיין נחלקו חכמים אם תלמוד (פילפלן) קודם או משנה (סודרן), אבל שני המשלים דומים מאד. שניהם מביאים פסוקים ממשלי בשבח הבינה שהיא מעלה יתירה על החכמה, אבל מסכימים שהיא בנויה על גבה (של החכמה). גם המשלים של שניהם דומים למדי: יין מול מים, פלפל מול מלח. ראו פירוש פני משה על הדף בירושלמי שמנסה ליצור הבדל בין שני המשלים שבעוד שליון יש קיום גם בלי מים, לפלפל אין שום קיום בלי המלח כבסיס. כך או כך, שיטת ארץ ישראל ברורה: הסודרן עדיף, אבל בשתי הסתייגויות: האחת, המים והמלח, בסיס הידע, יכול להשתנות עם התפתחות התורה שבעל פה ומה שהיה פעם נחלת הפלפלן יהפוך היום לנחלת הסודרן; והשנייה, שלא מדובר במקרים של תלמידי חכמים נכבדים (רב אמי). שם, אפשר שנעדיף פלפלן שהוא מס' 1 שאולי איננו הסודרן מס' 1, רק מס' 2 או 3.

¹⁵ במקור הקודם, בירושלמי, השתרבב נושא חשיבות המשנה מול התלמוד (הגמרא), כחלק מהנושא של סודרן-סיני מול פלפלן-עוקר הרים. ראו שוב ירושלמי שבת שמואל בהערה 13 שהוא מקבילה לקטע זה מהבבלי בהבדל "קטן" שהסיום שם הוא: "לעולם הוי רץ אחר התלמוד יותר מן המשנה", ואילו כאן: "ולעולם הוי רץ למשנה יותר מן התלמוד". ראו גם הדעה הבאה בגמרא בבא בתרא קמה ע"ב: "אמר רבי זירא אמר רב, מאי דכתיב: (משלי ט"ו) כל ימי עני רעים? זה בעל גמרא, וטוב לב משתה תמיד - זה בעל משנה". הקשר בין שני נושאים אלה הוא שהסודרן-סיני מתמקד במשנה וברייטות בעוד שעוקר הרים מתמקד בתלמוד, אבל הדברים זזים עם הזמן, כפי שכבר הערנו, ובבבל בעיקר, גבר בהדרגה כוחו של התלמוד. נראה שמדובר בנושאים קרובים אבל שונים ואנו נתמקד בנושא שלנו: סיני או עוקר הרים. ותודה לרב אילעאי עופרן על דף מקורות ששלח לנו בנושא זה.

רב חסדא ורב ששת כי פגעי בהדי הדדי, רב חסדא מרתען שיפוותיה ממתנייתא דרב ששת, ורב ששת מרתען כוליה גופיה מפלפוליה דרב חסדא.¹⁶

אבות פרק ב משנה ח – מי הוא שמכריע את שאר החכמים?

... חמישה תלמידים היו לרבן יוחנן בן זכאי ואלו הן: רבי אליעזר בן הורקנוס ורבי יהושע בן חנניה ורבי יוסי הכהן ורבי שמעון בן נתנאל ורבי אלעזר בן ערך. הוא היה מונה שבחן: ¹⁷ רבי אליעזר בן הורקנוס - בור סיד שאינו מאבד טיפה. ¹⁸ רבי יהושע - אשרי יולדתו. רבי יוסי - חסיד. רבי שמעון בן נתנאל - ירא חטא, ורבי אלעזר בן ערך - מעין המתגבר. ¹⁹ הוא היה אומר: אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ורבי אליעזר בן הורקנוס בכף שניה - מכריע את כולם. אבא שאול אומר משמו: אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ורבי אליעזר בן הורקנוס אף עמהם ורבי אלעזר בכף שניה - מכריע את כולם.²⁰

הוריות דף ב עמוד ב – גמיר מול סביר

וידע אחד מהן שטעו או תלמיד וראוי להוראה. תרתי למה לי? אמר רבא: איצטריך, סלקא דעתך אמינא הני מילי גמיר וסביר, אבל גמיר ולא סביר לא. אמר ליה אביי: להוראה - גמיר וסביר משמע!²¹

גמרא בבא בתרא כא ע"א – מי עדיף כמלמד לתלמידים?

ואמר רבא: הני תרי מקרי דרדקי, חד גריס ולא דייק וחד דייק ולא גריס - מותבין דגריס ולא דייק, שבששתא ממילא נפקא. רב דימי מנהרדעא אמר: מותבין דדייק ולא גריס, שבששתא כיון דעל – על.²²

¹⁶ כאשר היו רב חסדא ורב ששת נפגשים ומשוחחים בדברי תורה, היו שפתיו של רב חסדא מרתתות מהמשניות של רב ששת ואלו רב ששת היה מזדעזע בכל גופו מחריפותו של רב חסדא. הרי לנו מפגש ועימות בין סיני (רב ששת) ובין עוקר ההרים (רב חסדא). ראו בהמשך הגמרא שם איך רב חסדא מפלפל עד מאד בדיון: "שני בתים משני צידי רשות הרבים, ובאו נכרים והקיפום מחיצה בשבת מהו?" - אם ניתן במצב כזה לטלטל ביניהם. אחרי כל אריכות פלפולו של רב חסדא שם, עונה לו רב ששת בשתי מילים: "אין מבטלין". וכשרב חסדא ממשיך לפלפל בדיון: "מת נכרי בשבת מהו?" הוא עונה לו שוב בקיצור: "אני אומר מבטלין, והמנונא אמר: אין מבטלין". וראו עוד כמה דפים קודם בעירובין לט ע"ב בדיון שני ימים טובים בגולה לעניין בעל חיים שניצוד ביום הראשון או הובא מחוץ לתחום האם מותר לאוכלו ביום השני, שרב ששת אוסר כנגד רוב החכמים שם. ותוספות בדף מ ע"א "אדעתא דכולהו רבנן קאתו" פוסק כרב ששת משום שהוא סיני וסיני עדיף. כאן לא מדובר את מי למנות בראש, אלא כמו מי ההלכה. ומן הראוי לציין שגם רב יוסף וגם רב ששת, שני ה"סיני", היו עיוורים! אולי בגלל זה שלטו טוב יותר במשניות ובברייתות.

¹⁷ ראו במקבילה באבות דרבי נתן נוסח א פרק יד: "חמישה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי לכלן קרא להן שמות". ובמקבילה באבות דרבי נתן: "לאליעזר בן הורקנוס קרא בור סיד שאינו מאבד טיפה, קנקן זפותה שמשמרת את יינה".

¹⁸ שוב באבות דרבי נתן: "ואלעזר בן ערך קרא לו נחל שוטף ומעין המתגבר שמימי ויוצאין לחוץ לקיים מה שנאמר יפוצו מעיינותיך חוצה ברחובות פלגי מים (משלי ה טז)".

¹⁹ ראו פירוש תפארת ישראל - יכין על משנה זו שמקשר את שני התלמידים האלה לנושא שלנו: "פלוגתא דתנא קמא ואבא שאול, היינו הפלוגתא אי סיני עדיף או עוקר הרים עדיף". ר' אליעזר בן הורקנוס הוא הסיני, ראו גם בגמרא סוכה כח ע"א: "מעשה ברבי אליעזר שבת בגליל העליון, ושאלוהו שלשים הלכות בהלכות סוכה, שתיים עשרה אמר להם שמעתי, שמונה עשר אמר להם, לא שמעתי ... אמרו לו: כל דבריך אינן אלא מפי השמועה? אמר להם: הזקקתוני לומר דבר שלא שמעתי מפי רבותי". מנגד, אלעזר בן ערך הוא עוקר ההרים והמחדש. הוא התלמיד שקובע ש"לב טוב" היא הדרך ישירה שידבק בה האדם ורבן יוחנן בן זכאי אומר על כך: "רואה אני את דברי אלעזר בן ערך שבכלל דבריו דברים" (אבות ב ט). הוא התלמיד שזכה ללמוד עם רבן יוחנן בן זכאי את מעשה מרכבה כשהיו בשדה: "וירדה אש מן השמים וסיבבה כל האילנות שבשדה ... עמד רבן יוחנן בן זכאי, ונשקו על ראשו, ואמר: ברוך ה' אלהי ישראל שנתן בן לאברהם אבינו שיועד להבין ולחקור ולדרוש במעשה מרכבה ... אשריך אברהם אבינו שאלעזר בן ערך יצא מחלצין" (גמרא חגיגה יד ע"ב). אך ראו סופו הטרגי כשנתפרדה החבילה בכרם ביבנה ונפרד ר' אלעזר בן ערך מחבריו והלך לאמאוס "מקום המים היפים והנווה היפה" ושכח את כל תורתו. ראו בדברינו [החרש היה ליבם](#) בפרשת החודש.

²¹ צמד תכונות דומה לסיני ועוקר הרים הוא 'גמיר' (ידען, למדן) ו-'סביר' (מבין דבר מתוך דבר, רש"י). אלא ששם מדובר באחריות האישית של תלמיד חכם במקרה המיוחד שבית הדין הגדול טעה. ראו דברינו [אם כל עדת ישראל ישגו](#) בפרשת ויקרא. ואילו אנו מדברים את מי ראו למנות כראש הישיבה, מי שייתן את הטון באופן שבו יתנהל הלימוד והדיון בבית המדרש. זה כמינימום של אחריות על הוראה להלכה, וזה כראש הפירמדה של בית המדרש. כשהדברים מגיעים להוראה, כל העניין משתנה לחלוטין וצריך את שתי התכונות. ראו דבריו הנמצאים של המאירי בעניין, בית הבחירה יומא כו ע"א: "וכלל הדברים שאין אדם זוכה להוראה אלא בשני דברים: אחד, ידיעת התלמוד וקבלתו. ושנייה לה, שלימות הכח השכלי שבו, לבחינת הדברים והבאתם למצורף להוציא דבר מתוך דבר. ועל שתיהן בכלל אמרו במסכת סנהדרין ה' א' גמיר וסביר". ועוד נחזור למאירי ולדבריו המאירים להלן.

²² אם כבר סטינו מעט מהנושא שלנו, נסטה עוד קצת. כאן מדובר בשאלה את מי עדיף למנות כמלמד לצעירים (דרדקי): את המלמד הלמדן (דגריס) אבל לא תמיד מדייק בנוסח, או את המלמד המדייק בנוסח (דדייק) אך אינו תלמיד חכם מובהק שיוכל לענות על כל שאלה של התלמידים הצעירים. המחלוקת כאן מתייחסת גם לנושא של שיבושים שיייתכנו בהוראתו של המלמד. רב דימי נוקט בכלל המוכר יותר: שבששתא - כיון דעל על. היינו, שיבוש שמשחק קשה מאד לעקור אותו, ולפיכך עדיף מלמד שמדייק בנוסח (בדומה לסיני?). מנגד, קיימת שיטת רבא שמעדיף את הלמדן ומאמין ששיבושים וטעויות סופם להתברר במשך הזמן: שבששתא ממילא נפקא, והעיקר שהרב ידע להתמודד עם שאלות שיעלו בפניו התלמידים (עוקר הרים?). ראו דברינו [שיבושים וטעויות בלימוד](#). אך חשוב לציין שכאן מדובר בתלמיד הרך והצעיר, ואולי בתלמיד הבוגר יסכים רב דימי לדעתו של רבא. הבחנה שגם הצענו בדיון אם ללמוד מרב אחד או מחכמים הרבה, ראו דברינו [לימוד מרב אחד או מרבים](#) בדפים המיוחדים. ולגבי לימוד עצמי, ראו גמרא שבת סג ע"א: "ליגמר איניש, והדר ליסבר" - קודם בקיאות ואח"כ הבנה. נחזור לסיני ועוקר הרים.

מדרש תנאים לדברים א יג – בין חכם לנבון

חכמים ונבונים – זו שאל אריוס את ר' יוסי, אמר לו: איזה הוא חכם? אמר לו כל המקיים תלמודו. אמר לו: והלא אינו אלא נבון? ... אמר לו: מה בין חכם לנבון? אמר לו: חכם דומה לשולחני עשיר, שאם הביאו לו לראות – רואה; ואם לאו מוציא משלו ורואה. ונבון דומה לשולחני עני, שאם הביאו לראות – רואה. ואם לאו – יושב ותוהה.²³

מהרש"א חידושי אגדות הוריות יג ע"ב – התורה ניתנה על הר סיני

חד אמר סיני עדיף וחד אמר עוקר הרים וכו'. נראה שדימו את הסומך על רוב שמועתו לסיני, ושאינן בידו שמועות כל כך וסומך על מעלתו בחריפות ופלפול לעוקר הרים. כלפי מה שאמרו בפרק בני העיר: ²⁴ "כי כתבור בהרים וככרמל בים יבוא (ירמיהו מו יח) – והלא דברים קל וחומר: ומה תבור וכרמל שלא באו אלא לפי שעה ללמוד תורה נקבעו בארץ ישראל וכו'". ועוד אמרו שם: "למה תרצדון הרים גבנונים? למה תרצו דין עם סיני? כולכם בעלי מומין אצל סיני וכו'".²⁵ ולזה הסומך על רוב שמועתו ומשניות וברייתות סדורות לו, הוא כסיני, שעליו היו כל שמועות וקבלת התורה. אבל מי שאין משניות וברייתות סדורות לו כל כך, אך הוא סומך על מעלתו, הוא כעוקר הרים – כהרים הללו שנעקרו לפי שעה ללמוד תורה וסמכו על מעלתן ורוב גובהם לעשות דין עם סיני. זכה סיני שכולם נעשו בעלי מומין אצלו, שלא למדו תורה רק לפי שעה. וכדאמרין בסוטה (ה ע"א): "לעולם ילמד אדם מדעת קונו שהרי הניח הקב"ה כל הרים וגבעות והשרה שכנתו על סיני". ובדמיון הזה אמרו סיני עדיף, דהיינו שסומך על שמועתו מסומך על מעלתו בפלפול ואין בידו שמועות כל כך.²⁶

בית הבחירה (מאירי) מסכת הוריות יד ע"א – סיני שידוע גם לפלפל

הרי שהיו צריכים למנות ראש ישיבה והיה שם מי שהמשניות והברייתות סדורות בפיו דרך פסק, אלא שאינו מפולפל כל כך. והיה שם מי שמפולפל הרבה, אלא שאין המשניות והברייתות וסוגיית התלמוד שגורה לו בפיו כל כך.²⁷ ממנין את שהתלמוד שגור בפיו, והוא שאמרו: סיני ועוקר הרים – סיני עדיף, שהכל צריכין למרי חטיא. ובתלמוד המערב אמרו: הסדרן קודם לפלפלן. ודוקא שאע"פ שאינו מפולפל כל כך, הוא בקי בפירושן של הלכות ובמה שיוצא מהם ויש לו בחינת דמיון הדברים זו בזו והוצאת דבר מתוך דבר כראוי.²⁸ אבל מי שאין בידו אלא סוגיית התלמוד סדורה בפיו ואין בידו דרך פסק ובחינה בדמיונות ובהבנת דבר מתוך דבר, אינו בכלל סיני כלל ולא בכלל בעל הוראה. ולא עוד, אלא שצריך להיזהר מהוראתם הרבה עד שיפלוסוה מי שמאזניו מעויינות ושכלו זך להכריע את הכף לאחד מצדדיו. ומכל מקום, אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו.²⁹

²³ רש"י בפירושו לפסוק בדברים א יג הופך את הקערה על פיה: "נבונים – מבינים דבר מתוך דבר. זו היא ששאל אריוס את רבי יוסי: מה בין חכמים לנבונים? – חכם דומה לשולחני עשיר, כשמביאין לו דינרין לראות – רואה, וכשאין מביאין לו – יושב ותוהא. נבון דומה לשולחני תגר, כשמביאין לו מעות לראות – רואה, וכשאין מביאין לו – הוא מחזר ומביא משל". האבחנה בין חכם לנבון מזכירה את הדיון בין סיני ועוקר הרים, אלא שבמקומות רבים המקרא אומר: "חכם ונבון" כמקשה אחת. וכבר הרחבנו בנושא זה בדברינו [אנשים חכמים ונבונים וידועים](#) בפרשת דברים. ויש לשים לב לתכונה השלישית – ידועים, משמע מקובלים ורצויים על הציבור: "שמעלתם ידועה ונכרת למנותם בה שופטים" (רמב"ן דברים א יג).

²⁴ מסכת מגילה דף כט ע"א. ראו דרשה זו גם בבראשית רבה צט א, פרשת ויחי.
²⁵ ובבראשית רבה: "בשעה שבא הקב"ה ליתן תורה בסיני, היו ההרים רצים ומדיינים אלו עם אלו. זה אומר: עלי התורה ניתנת וזה אומר עלי התורה ניתנת. תבור בא מבית אלים וכרמל מאספמא ... זה אומר אני נקראתי וזה אומר אני נקראתי. אמר הקב"ה: למה תרצדון הרים וגו' ... כולכם גבנונים ... כולכם נעשה עבודת כוכבים על ראשיכם. אבל סיני שלא נעשה עבודת כוכבים עליו – ההר חמד אלהים לשבתו (תהלים סח), – וירד ה' על הר סיני (שמות יט)". על מתן התורה במדבר דווקא ולא בארץ ישראל כבר הרחבנו בדברינו [תורה ומדבר](#) בפרשת במדבר.

²⁶ סיני הוא מי שחזר למעמד הר סיני, לצניעות של הר סיני, ללימוד תורה בנמיכות קומה ובענווה. בלי "לסמוך על מעלתו". נראה שאין כאן רק דרשה נאה המחברת את הנושא שלנו למעמד הר סיני ונתינת התורה, כי אם שיקוף של הדעה שהייתה נפוצה בסביבתו ותקופתו של מהרש"א (רבי שמואל אליעזר הלוי איידלס, קרקוב פולין, מאה 16) של לימוד בפשטות והרחבת הידע וכנגד שיטת הפלפול. אך אנו נוסיף בשבחה של ארץ ישראל והריה. התורה ניתנה אמנם במדבר אבל קיומה הוא בארץ ישראל דווקא (ראו דברינו [קיום המצוות בארץ](#) בפרשת ראה), היינו ליד התבור והכרמל. שם, בהרי התבור והכרמל, תהיה התמודדות יום-יומית עם קיום התורה והמצוות, כולל עקירת עבודה זרה. ויכוחו אליהו בהר הכרמל וברק בהר תבור.

²⁷ פה כמובן, במאה ה-13 בפרובנס: משנה, ברייתא ותלמוד הם החיטים.
²⁸ עדיפות הסדרן-סיני היא בתנאי שיש לו כישורים פלפוליים בסיסיים המתבטאים ביכולת לפרש הלכות, לדמות, לבחון ולהשוות דברים ולהסיק דבר מתוך דבר.

²⁹ אבל מי שהוא סודרן בלבד, אנציקלופדיסט בלבד, שאינו מפעיל שום דמיון והסקת דבר מתוך דבר, אינו אפילו ראוי להיקרא סיני ויש להיזהר מאד מהוראתו משום שבכל רגע יכול לבוא "מי שמאזניו מעויינות ושכלו זך" ויכריע את הכף לאחד מצדדיו. דברי המאירי פה חדים וברורים, עד שנשמע שהוא נלחם כנגד מגמה מסוימת שהכיר בסביבתו הקרובה או הרחוקה. סיני, לשיטתו, זה

רי"ף מסכת שבת דף טו עמוד א – הלכה כעוקר ההרים

... ועוד דסוגיא בכוליה תלמודא כל היכא דאפילו רבה ורב יוסף הלכה כרבה - בר משדה קנין ומחצה (בבא בתרא קיד עב), הלכך משתשקע החמה איתקדיש ליה יומא ואסור בעשיית מלאכה.³⁰

מסכת יומא דף פה עמוד ב – טוב פלפל אחד משק מלא דלועים

אמר רבינא ואיתימא רב נחמן בר יצחק: טבא חדא פלפלתא חריפא ממלא צנא דקרי.³¹

מסכת סנהדרין דף כד עמוד א – ר' מאיר התנא וריש לקיש האמורא עוקרי ההרים

... והאמר עולא: הרואה את ריש לקיש בבית המדרש כאילו עוקר הרים וטוחנן זה בזה! - אמר רבינא: והלא כל הרואה רבי מאיר בבית המדרש כאילו עוקר הרים וטוחנן זה בזה!³²

אבות דרבי נתן נוסח א פרק ו – הסתת הגדול ר' עקיבא

מה היה תחילתו של ר' עקיבא? אמרו בן ארבעים שנה היה ולא שָׁנָה כלום. פעם אחת היה עומד על פי הבאר אמר: מי חקק אבן זו? אמרו לו: המים שתדיר נופלים עליה בכל יום. אמרו לו: עקיבא, אי אתה קורא: "אבנים שחקו מים" (איוב יד יט). מיד היה רבי עקיבא דן קל וחומר בעצמו: מה רך פסל את הקשה, דברי תורה שקשין

בהכרח גם מי שיועד לחדש ולא נצמד לטקסטים הקיימים באופן שטוח וחד-ממדי. סיני זה בהכרח גם כל שעתידי להתחדש, כמאמר הירושלמי מסכת פאה פרק ב: "אפילו מה שתלמיד ותיק עתיד להורות לפני רבו כבר נאמר למשה בסיני". ועם זאת, מסיים המאירי: "אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו". עם מי שאין תלמודו בידו, קשה לפלפל ולחדש, כפי כבר ראינו לעיל.

³⁰ בדיון מתי הוא בין השמשות לעניין שבת ולעניין כניסת הכהנים לאכול בתרומה (דין הערב שמש), קובע הרי"ף כלל שבכל הש"ס הלכה כרבה במחלוקתו עם רב יוסף. ראו אמנם בגמרא מגילה כב ע"א: "שלח ליה רבה בריה דרבא לרב יוסף: הלכתא מאי! שלח ליה: הלכתא דולג, ואמצעי דולגן". ראו גם בבא בתרא יב ע"ב: "מעלינן ליה עלויא כי נכסי דבי בר מריון! והלכתא כרב יוסף. תרי ארעתא אתרי נגרי - אמר רבה: כגון זה כופין על מדת סדום. מתקיף לה רב יוסף, זמנין דהאי מדויל והאי לא מדויל! והלכתא כרב יוסף. תרתי אחד נגרא - א"ר יוסף: כגון זה כופין על מדת סדום. מתקיף לה אביי, מצי אמר: בעינא דאפיש אריסי! והלכתא כרב יוסף, אפוש לאו מילתא היא". ושם בדף לב ע"ב: "אמר רב אידי בר אבין: הלכתא כוותיה דרבה בארעא, והלכתא כוותיה דרב יוסף בזוזי". ראו גם מקרים, כגון זה בבבא בתרא צו ע"ב שהלכה כשניהם כנגד "אחרים": "רבה ורב יוסף דאמרי תרויהו: אין הלכה כאחרים". אבל נאמנים עלינו דברי הרי"ף שבעיקרה ההלכה היא כרבה ומשמעות הדברים היא שהלכות רבות נקבעו דווקא ע"י עוקרי ההרים ולא הסיני - מה גם שהרי"ף הוא על התלמוד הבבלי שכבר ראינו שמעדיף את עוקר ההרים. בסופו של דבר, לא בכדי נבחר רבה לעמוד בראש הישיבה ולא רק בגלל צניעותו של רב יוסף. ולפי הצעתנו, בירושלמי לעיל על רב אמר, מדובר בתלמידי חכמים מהשורה הראשונה ששניהם כוחם רב להם הן בסנין והן בפלפול וההבדלים הם דקים וכל הדיון סיני או עוקר הרים הוא אולי יותר רעיוני מאשר "להלכה". לכך ניתן לצרף גורם שלישי והוא השיח בבית המדרש. איפה דעתם של שאר תלמידי החכמים היושבים בבית המדרש? הרי לא הכל נחתך במחלוקת דו-צדדית. יש עוד קולות שמסייעים לליבון הסוגיה או ההלכה. השאלה אם כך היא רק מי ראו לעמוד בראש הישיבה - מי אשר יעודד השמעת מגוון הקולות? אולי בכך יש דווקא לעוקר ההרים יתרון, על פני סיני אשר עשו להשתיק כל מי שלא הולך בתלם המסורת המדויקת.

³¹ תרגום: טוב פלפל אחד חריף משק מלא דלועים. כך מסיים רבא את הסוגיה המורכבת במסכת יומא: "מניין לפיקוח נפש שדוחה את השבת?". הגמרא מביאה שם הסברים של שישה תנאים מהשורה הראשונה: רבי ישמעאל, רבי עקיבא, ר' שמעון בן מנסיא, ר' יונתן, ר' אלעזר, ר' יוסי ברבי יהודה ודוחה את כולם. נשאר לבסוף דעתו של האמורא שמואל: "וחי בהם ולא שימות בהם". על זה אומר רבינא: טוב פלפל אחד משק מלא דלועים. על הנושא עצמו כבר הארכנו לדון בדברינו [חלל עליו שבת אחת](#) בפרשת כי תשא. פרופ' [דוד רוזנטל](#), [במאמרו מסורות ארץ ישראל ודרך לבבל, קתדרה 92 תשנ"ט](#), רואה באמירה זו, לצד אמירות רבות אחרות שבתלמוד הבבלי בשבח הפלפול והחריפות, סמך לכך שבבבל העדיפו בסופו של דבר את עוקרי ההרים והפלפלים, בעוד שבארץ ישראל העדיפו את הסודרנים ואת סיני. עובדה היא שבני בבל מתייעצים עם חכמי ארץ ישראל: סיני או עוקר הרים, הם שולחים להם: "סיני", ובסוף בני בבל ממנים את רבה ולא את רב יוסף. דברים אלה מתקשרים שוב לדברינו לעיל על אנשים חכמים ונבונים. ראו ספרי דברים מהדורת פינקלשטיין עמוד 22, שורה 2 בהערות, שמחלק בין ארץ ישראל, שם העדיפו את החכם (סיני, בור סוד) על פני הנבון (עוקר הרים, פילפלן בלשון הירושלמי); לעומת בני בבל שם העדיפו את הנבון והחריף.

³² לפני שנמשיך, נתעכב לרגע על הביטוי עוקר הרים שכאן מתווסף לו "וטוחנן זה בזה". הדברים נאמרים כאן על ריש לקיש האמורא והן על רבי מאיר התנא. שניהם, אין ספק שהיו גם סודרנים-סיני, לא פחות משהיו פלפלים ועוקרי הרים. על ריש לקיש, ראו המאמר של [יפה זילכה](#), [גלגולו של סיפור – בין מציאות לאידאולוגיה](#), אסופות ד תשע"ג, בו היא מציעה שריש לקיש היה עוקר ההרים מול רבי יוחנן שהיה הסיני. למשל, בירושלמי מגילה פרק א בו מסופר שר' יוחנן נעדר זמן רב מבית המדרש בשל מחלה ור' אלעזר תלמידו רואה בחלום שהוא צפוי לחזור ואומר לחבורה: "למחר סיני נחת ומחדת לכון מילה". או בסיפור בבבלי בבא מציעא פד ע"א, הריב הגדול ביניהם, שלאחר שריש לקיש נפטר ושולחים החכמים את ר' אלעזר בן פדת ללמוד עם ר' יוחנן, הוא נוזף בו: "את כבר לקישא? בר לקישא, כי הוה אמינא מילתא - הוה מקשי לי עשרין וארבע קושייתא, ומפרקינא ליה עשרין וארבעה פרוקי, וממילא רווחא שמעתא. ואת אמרת תניא דמסייע לך". אך לנו נראה שהיה לשניהם הרבה סיני והרבה עקירת הרים והעיקר היה הלימוד המשותף והסוער (את עשרים וארבע הקושיות של ריש לקיש, היה ר' יוחנן מתרץ). ראו דברינו [רבי יוחנן קפדן היה במיוחדים](#). באשר לרבי מאיר, ראו שוב בגמרא הוריות הסיפור על הניסיון להדיח את רבן שמעון בן גמליאל, שם מסתמן שרבי מאיר היה סודרן ואבות המשנה: "סתם משנה - רבי מאיר". אך ראו גם גמרא עירובין נג ע"א: "אמר רבי יוחנן: רבי אושעיא בריבי בדורו - כרבי מאיר בדורו, מה רבי מאיר בדורו לא יכלו חבריו לעמוד על סוף דעתו - אף רבי אושעיא לא יכלו חבריו לעמוד על סוף דעתו". ושם בדף יג ע"א שהיה גם 'גמיר' מלימודו אצל ר' ישמעאל, וגם 'סביר' מלימודו אצל ר' עקיבא. ובדף יג ע"ב שם: "אמר רבי: האי דמחדנא מחברא - דחזיתיה לרבי מאיר מאחוריה, ואילו חזיתיה מקמיה - הוה מחדנא טפי". על שניהם אפשר לומר את מאמר הגמרא בתענית ז ע"א: "אמר רבי חמא ברבי חנינא: מאי דכתיב: ברזל בברזל יחד, לומר לך: מה ברזל זה, אחד מחדד את חבירו - אף שני תלמידי חכמים מחדדין זה את זה בהלכה". ראו עוד בגמרא שם על העצים הקטנים המדליקים את הגדולים והמאמר של רבי חנינא: "הרבה למדתי מרבתי ומהבירי יותר מרבתי, ומתלמידי יותר מכולן".

כברזל על אחת כמה וכמה שיחקקו את לבי שהוא בשר ודם. מיד חזר ללמוד תורה. הלך הוא ובנו וישבו אצל מלמדי תינוקות. א"ל: רבי למדני תורה. אחז רבי עקיבא בראש הלוח ובנו בראש הלוח. כתב לו אלף בית ולמדה. אלף תיו ולמדה. תורת כהנים ולמדה. היה לומד והולך עד שלמד כל התורה כולה.³³ הלך וישב [לו] לפני רבי אליעזר ולפני רבי יהושע, אמר להם: רבותי, פתחו לי טעם משנה. כיון שאמרו לו הלכה אחת, הלך וישב לו בינו לבין עצמו. אמר: אל"ף זו למה נכתבה? ב"ת זו למה נכתבה? דבר זה למה נאמר? חזר ושאלו והעמידן בדברים. רבי שמעון בן אלעזר אומר: אמשול לך משל. למה הדבר דומה? לַסִּתָּה שהיה מסתת בהרים. פעם אחת נטל קרדומו בידו והלך וישב על ההר והיה מכה ממנו צרורות דקות. ובאו בני אדם ואמרו לו: מה אתה עושה? אמר להם: הרי אני עוקר ומטילו בתוך הירדן. אמרו לו: אי אתה יכול לעקור את כל ההר. היה מסתת והולך עד שהגיע אצל סלע גדול. נכנס תחתיו, סתרו ועקרו והטילו אל הירדן ואמר לו: אין זה מקומך אלא מקום זה.³⁴

בבא מציעא דף פה עמוד ב (כתובות קג ע"ב) – ר' חנינא לעומת ר' חייא

כאשר היו רבנים רבי חנינא ורבי חייא, אמר לו רבי חנינא לרבי חייא: אֶתִּי אתה רב? חס ושלוש, אם תשתכח תורה מישראל אחזיר אותה בפלפולי!³⁵ – אמר ליה רבי חייא לרבי חנינא: אתי אתה רב? שעשיתי שלא תשתכח התורה מישראל!³⁶ מה אני עושה – אני הולך וזורע פשתן ושזור ממנו רשתות וצד צבאים ומאכיל מבשרם ליתומים. ועושה מגילות (מעורים) וכותב חמישה חומשי תורה (עליהם), ואני הולך לעיר ומלמד לחמישה תינוקות חמישה חומשים ומלמד משנה לשישה תינוקות שישה סדרים.³⁷ ואני אומר להם: עד שאחזור – תִּלְמְדוּ מקרא זה לזה ולְמַדוּ משנה זה לזה. וכך אני עושה שלא תשתכח תורה מישראל. והיינו דאמר רבי: כמה גדולים מעשי חייא!³⁸

תלמוד בבלי תמורה טז ע"א – עתניאל בן קנז הפלפלי

במתניתין תנא: אלף ושבע מאות קלין וחמורין, וגזירות שוות, ודקדוקי סופרים נשתכחו בימי אבלו של משה. אמר רבי אבהו: אעפ"כ החזירן עתניאל בן קנז מתוך פלפולו.³⁹

³³ עד כאן תחילת לימוד התורה ע"י רבי עקיבא, בשונה מהסיפור הידוע אולי יותר על רחל אשתו ששלחה אותו ללמוד תורה, בגמרא נדרים נ ע"א, בדברינו **הנשים הממתינות**. וכאן, הוא לומד עם בנו. עיקר עניינינו הוא ההמשך מכאן ואילך.

³⁴ ר' עקיבא לא מסתפק בתורת כהנים הוא ספר ויקרא בו פותחים לתינוקות (ויקרא רבה ז ג – **יבואו טהורים ויתעסקו בטהורים**) וגם לא "עד שלמד את כל התורה כולה", היינו המקרא. רבי עקיבא מבין שיש רובד נוסף הוא המשנה וההלכה והולך ולומד מפי שני רבותיו הגדולים: ר' יהושע ור' אליעזר, שואל אותם שאלות ללא הרף וגם "מעמידן בדברים" (מעמידם על דיוק הדברים, מעמידם בדברים ובחידושים שלו). רבי עקיבא ממשיך למשנה ולמדרשי ההלכה, ומייסד עולם שלם של מדרשי הלכה, משנה ותוספתא באמצעות תלמידיו: "סתם מתניתין רבי מאיר, סתם תוספתא רבי נחמיה, סתם ספרא רבי יהודה, סתם ספרי רבי שמעון, וכולהו אליא דרבי עקיבא". ואיך הוא עושה זאת? בחזרה כל העת לאל"ף ב"ת, למילים ולאיותיות שלמד בגיל ארבעים, מהם הוא חוצב בהר. רבי עקיבא הוא הסתת הגדול: עוד "דרשה קטנה", עוד גזירה שווה, עוד קל וחומר, עוד כלל ופרט וכלל. אבן אחר אבן מאותם האבנים ששחקו אותם המים. עד שההר הגדול מועתק ממקומו ומייסדת תורה שבע"פ שמשה רבנו לא מבין אותה (מנחות כח). היש לך עוקר הרים גדול מזה? האין זה מעגל אינסופי של סיני – עוקר הרים – סיני כולל הסיתות החדש – סיתות נוסף – סיני וכ'.

³⁵ בתרגום הגמרא מארמית לעברית נעזרנו בפירוש שטיינזלץ, אך האחריות לשגיאות מי יבין, היא כולה שלנו.

³⁶ ראו סוכה כ ע"א: "אמר ריש לקיש: הריני כפרת רבי חייא ובניו. שבתחילה כשנשתכחה תורה מישראל עלה עזרא מבבל ויסדה. חזרה ונשתכחה, עלה הלל הבבלי ויסדה. חזרה ונשתכחה, עלו רבי חייא ובניו ויסדוה". ראו דברינו **כי לא תשכח מפי זרעו** בפרשת וילך. ר' חייא שעלה מבבל לחסות בבית מדרשו של רבי יהודה הנשיא, הוא חוליה מקשרת בין בבל וא"י, הוא מייסד התורה!

³⁷ לכל תלמיד (תינוק) נתן חומש אחד וסדר משנה אחד שילמדו זה את זה, כפי שהוא מסביר להלן. שים לב שלא כתוב שכתב את המשנה. את התורה כתב ואילו את המשנה סידר להם בע"פ.

³⁸ אנחנו סוטים אולי קצת מהנושא שלנו ואולי לא, אבל אי אפשר שלא להביא מדרש נאה זה. מה פשר 'הגוזמא' שמתאר כאן ר' חייא, למה התהליך המפורט והארוך הזה? נראה שיש כאן משל של עולם התורה, מה מקיים עולם זה ומה יחסו לעולמות האחרים. ר' חנינא רואה את קיום התורה, את ההבטחה/המשימה "כי לא תשכח מפי זרעו" בתוך תוכו של עולם התורה הפנימי, בתוך בית המדרש. בתוך תשובתו המתפלפלת (תרתי משמע) של ר' חנינא, אולי מקופלת גם הכרעה בוויכוח הפנימי בתוך בית המדרש אם סיני – בור סוד עדיף או עוקר הרים – פילפלן. ר' חנינא סומך באופן מוחלט על כוחו כפלפולן. בא ר' חייא ופותח עולם רחב לפנינו. רצונך שלא תשתכח תורה מישראל? עליך לבנות עולם חברתי וכלכלי שלם שתומך בה, מעבודת השדה ועד תעשייה, מחקלאות ועד בורסקאות. ובתוך עולם התורה, חפש את צעירי הצאן, חלק להם משימות, למדם מתחילת דרכם ללמוד וללמד אחרים, צור להם בית מדרש פנימי משלהם, הטל עליהם אחריות ולימוד בחברותא. מתוכם כבר יבואו ר' חנינא ורבה של הדור הבא, סיני ועוקרי ההרים כאחד. ראו ניתוח מעמיק של סיפור זה בספרה של **רות קלדרון השוק, הבית הלבן**, הוצאת כתר 2001 עמ' 15. ראו גם דברינו **מי ימנע את שכחת התורה** בדפים המיוחדים.

³⁹ הרי לנו מקור שמתייחס לתקופה הקדומה ביותר: לימים שמיד לאחר פטירתו של משה! ראו שם גם: "אמר רבי יהודה אמר שמואל: שלושת אלפים הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה. אמרו לו ליהושע: שאל! אמר להם: לא בשמים היא. אמרו לו לשמואל: שאל! אמר להם: אלה המצות - שאין הנביא רשאי לחדש דבר מעת ... אמרו לפנחס: שאל! אמר ליה: לא בשמים היא. א"ל לאלעזר: שאל! אמר להם: אלה המצות - שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה". ומי החזיר את ההלכות של משה? עתניאל בן קנז בעזרת הפלפול!

שו"ת יביע אומר חלק א - אורח חיים דברי פתיחה

והן אמת כי ראיתי להגאון מהר"ש קלוגר בהגהותיו לפרי מגדים אורח חיים (אשל אברהם סוף סימן קלו), שהביא מה שכתב האליה רבה שם בשם שיעורי כנסת הגדולה ... שתלמיד חכם בעל הוראה קודם לעלות לספר תורה לפני תלמיד חכם מפולפל שאינו בעל הוראה. וכתב הפרי מגדים על זה, דהיינו טעמא כמ"ש (בהוריות יד) דסיני ועוקר הרים סיני עדיף. וכתב על זה הגרש"ק: לדעתי אין ראיה מהש"ס, שבזמנם לא היו ספרים נדפסים משום הכי סיני עדיף. אבל עכשיו אחרי מיעוט חיפוש יכול האדם למצוא מבוקשו, ולא שייך הטעם דהכל צריכים למרי חטיא, לפיכך עוקר הרים עדיף, מפני שהוא מוציא מלבו ואי אפשר למצוא ממילא.⁴⁰

מסכת שבת דף לא עמוד א – התבלין ששומר על החיטים

אמר רבא: בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו: נשאת ונתת באמונה, קבעת עתים לתורה, עסקת בפריה ורביה, צפית לישועה, פלפלת בחכמה, הבנת דבר מתוך דבר? ואפילו הכי: אי יראת ה' היא אוצרו - אין, אי לא - לא. משל לאדם שאמר לשלוחו: העלה לי כור חיטין לעלייה. הלך והעלה לו. אמר לו: עירבת לי בהן קב חומטון? אמר לו: לאו. אמר לו: מוטב אם לא העלית.⁴¹

מחלקי המים

מים אחרונים 1: הזכרנו לא מעט בדף זה את הפועל סב"ר. האם גם לומדים הלכות ומסיקים מסקנות למעשה על בסיס סברא? התשובה היא כן, ולא במעט מקומות בש"ס ולא רק כפרשנות לפסוק וכסיוע לפועל גמ"ר. ובאופן מובהק יותר בתלמוד הבבלי מאשר בירושלמי. אך זה נושא שדורש דף נפרד ומן הסתם כבר דנו בו רבים וטובים. וכל היודע על כל דבר, אנא יודיענו.

מים אחרונים 2: במאמר הנ"ל של הרב בני לאו (הערה 40) הוא מרחיב לדון בהשפעה האדירה של מאגרי הידע הממוחשבים של דורנו על הדילמה של סיני או עוקר הרים. מחד גיסא: "העושר הזה מעמיד את נושא הנגישות של הלומד לעולם המקורות והפסיקה, במדרגה שהגדולים בגאוני העולם לא יכלו לחלוט עליו ... באמצעות שאלה מדויקת מסוגל כל משתמש במאגרי הידע הללו להתמצא בסוגיות ובשאלות שאינן בקי בהן. הנגישות למרחבי התלמוד והפוסקים מאפשרת לכל מורה ותלמיד להכין דפי מקורות עשירים ומגוונים כמעט ללא מאמץ. גם יכולתם של תלמידים להשתתף בשיעור באופן פעיל וביקורתי התעצמה לאין ערוך". מאידך גיסא הוא כותב: "נגישותם של מאגרי הידע הפכה את שאלת היצירה במאה ה-21 לאתגר חדש שלא שיערוהו אבותינו. האינטרנט הביא את השפע של ים הכתיבה היהודי לכל מתעניין בכל רמה. אולם עדיין יש להיזהר מלבטל את משמעות העיון במקורות והעמקת הידע. דווקא הידע הזמין מהווה מקור סכנה של זילות ורדידות. קריאת שפע של דברים ללא אבחנה בין עיקר וטפל, בין חכמים בעלי משקל סגולי בשרשרת הפסיקה לבין כותבים איזוטריים, עלול להוליד מסקנות המבטלות את כל שדרת המסורת של הפסיקה היהודית לדורותיה. ה"שוק"

האם מקור זה הוא הוכחה לעדיפות הפלפול ועוקר ההרים (וסביר) על פני סיני וסודרן (וגמיר)? כשיטת ר' חנינא במקור הקודם? לאו דווקא, הנוטים לעדיפות סיני והסודרן יאמרו: דא עקא, נשכחו ההלכות כי לא שננו אותם. ראו בגמרא שם שהיה זה עונש ליהושע משום שלא ניצל את הצעתו של משה לפני פטירתו: "שאל ממני כל ספיקות שיש לך". ואגב אורחא נעיר, שזה השימוש הראשון בביטוי "לא בשמים היא" – מיד לאחר פטירתו של משה! ראו דברינו [לא בשמים היא](#) בפרשת נצבים.

⁴⁰ אך הרב עובדיה יוסף ממשיך שם בדיון להוכיח שגם בימינו, עדיין תלמיד חכם בעל הוראה עדיף מתלמיד חכם מפולפל שאינו בעל הוראה, היינו, עדיין סיני עדיף על עוקר הרים. לעומתו, ראו דברי הרב בני לאו על דבריו של ר' שלמה קלוגר הנ"ל: "דומה שהוויכוח ההיסטורי של סיני או עוקר הרים מה עדיף, נסתיים בעובדה שלכולם יש את האפשרות להיות סיני. הנגישות לחומר ההלכתי שאצור בספרות השו"ת הכניסה את כל מי שרוצה להר סיני" (הרב בני לאו, ממאגרי הידע לנהר היצירה: שינוי פני לימוד התורה במאה ה-21, מכאן ועד כאן). לנו נראה, שהדגש בדברי הרב עובדיה יוסף הוא על "בעל הוראה", היינו מי שפוסק הלכות, בעוד שהרב בני לאו מתייחס לדרכי הלימוד, בעולם בית המדרש וגם מחוצה לו, לא בעולם ההלכה והפסיקה. צריך לחזור לשורש הנושא, מינוי ראש ישיבה, שהוא שנותן את הטון בבית המדרש שברובו עסק בלימוד התורה וליבונה ורק לעתים גם פסקו הלכה. ראו גם לעיל שברוב המקרים הלכה כרבה ולא כרב יוסף.

⁴¹ סוף דבר הקול נשמע, לא קול האריות שבחבורה, תלמידי החכמים המורמים מעם, כי אם קולם של פשוטי העם, של עמך ישראל שמשכימים ומעריבים לבתי הכנסת ובתי המדרשות וקובעים עיתים לתורה. אבל לא בכך מסתיים לימוד התורה של היחיד, לא מספיקה קביעת העיתים לתורה שנשמעת במישור של סיני – שיוון התורה שניתנה מסיני. עוד מוסיפים ושואלים אותו בעולם האמת לכשישלים עולמו כאן: פלפלת בחכמה, הבנת דבר מתוך דבר? – משמע גם מהאדם הפשוט נדרש הפלפול, נדרשת ההבנה של דבר מתוך דבר, שהרי החיים תמיד מזמנים מצבים שלא נידונו מראש בבית המדרש. ואחרי ככלות הכל, אחרי השילוב של סיני ועוקר הרים הן בראש הפירמידה והן בבסיסה, "אפילו הכי", אומר רבא, מה שבאמת חשוב, הוא התבלין ששומר על החיטים – "יראת ה' היא אוצרו", היא השומרת על אוצרו שלא יתעפשו החיטים ויוכלו להיטחן כיאות בכל עת. ללא יראת ה', דרך ארץ ומידות, אין סיני ואין עוקר הרים, אין סודרן ואין פילפלן.

מוצף ואין הבחנה בין מוצרים איכותיים לבין מוצרים שאינם אלא חיקוי". ומה נאמר אנו היום בעולם הבינה המלאכותית? לנו נראה שבין סיני ובין עוקר ההרים של חז"ל, צפה ועולה תכונה מרכזית חדשה של מי שיודע לברור את החיטים, למינם ולסוגם ולסדרם כיאות ולהחליט מה הוא מביא ומה לא. מה בגוף הדף ומה בהערת השוליים, מה לפניו ומה לאחר. ראו המשנה במסכת אבות ה טו על "ארבע מדות ביושבי לפני חכמים: ספוג ומשפך משמרת ונפה". לא הספוג טוב, לא המשפך ובוודאי לא המשמרת. רק הנפה ראויה. בהקשר לתכונה חדשה זו, מה נפלאים דברי הירושלמי שמכנה את סיני – סודרן!⁴²

מים אחרונים 3: שתי דמויות בולטות של "סיני" מול "עוקר הרים", בעת החדשה, הם שני ראשי ישיבת וולוז'ין: הנצי"ב ור' יוסף דוב סולבייצ'יק (שהיו קרובי משפחה). הנצי"ב היה סיני, שהיה: "עמל ויגע בתורת ה' בשקידה נפלאה, עד אשר נמצא בקי בכל הש"ס כולו ונושא ונותן בהלכה ... ירא א-להים מנעוריו". לעומתו, מתואר יוסף דב סולובייצ'יק כעוקר הרים: "טוב ומועיל לחדד התלמידים בפפולר". הציטטות ומקור דברים אלה, מתוך ספרו של [שאל שטמפפר הישיבה הליטאית בהתהוותה](#), מרכז זלמן שזר 2005.

מים אחרונים 4: נראה סביר שהדילמה שהצגנו כאן מצויה גם בתרבות העולם והמדע הכלליים: מי עדיף כחוקר, כמורה, כראוי לעמוד בראש מפעל אנושי כלשהוא: הידען או המחדש? המקיף בידיעותיו – איש האשכולות, או הפורץ לאפיקי מחקר ומחשבה חדשים (גם בלי 'לדעת הכל')? המתמטיקאים למשל, מבחינים בין צפרדעים שמתעמקים בפתרון בעיות סבוכות בתחום מסוים ובין ציפורים שמגביהים עוף וסוקרים יריעה רחבה של תחומים שונים ומנסים לאחדם. ראו המאמר Birds and Frogs by Freeman Dyson (תודה לפרופ' יהודה פינצ'ובר). ופרופ' שמואל בן ששון ז"ל הפנה את תשומת לבנו לספרו של [תומאס קון המבנה של מהפכות מדעיות](#). נראה שאלה נושאים דומים ומשיקים לנושא שלנו, אבל שונים. וכל היודע עוד על סיני מול עוקר הרים בתרבות הכללית ובמדע, אנא יודיענו ויחכימנו.

⁴² אבל יש להדגיש שפה מדובר בתלמידים, בתלמידי החכמים בראשית דרכם וחינוכם, שם חשוב שייחשפו לשתי התכונות! ראו מדרש הגדול בראשית פרשת מקץ פרק מב פסוק א: "מושלין אותו משל: למה הדבר דומה? לשנים שהיו יושבין בבית הספר: אחד סופג דברי תורה ואחד סוברן. מה יעשו? זה אזנו גלויה וסופג ואינו יודע לסבור, וזה עינו גלויה וסובר ואינו סופג. ה' עשה גם שניהם. מעשה בר' יוסי בן חנינה שהיו לו שני בנים: אחד סופג ואחד סובר והיה מושיב זה אצל זה. אמר: זה צריך לזה וזה צריך לזה. רבנן אמרי: אף דוד מלך ישראל היה עושה כן, מושיב סובר אצל סופג, דכתיב: וַיְפִילוּ גִּוְרָלוֹת מִשְׁמֶרֶת לְעֶמֶת פִּקְטָן פְּגֻדֹל מִבֵּין עַם תְּלָמִיד" (דברי הימים א כה ח).